

մեծիմաստն Տօք. Մորթման վերջին խօսք մը ուղեով այս նշանաւոր իմաստը արտադրեց. «Գիտութեանց և ուսումնականութեան ասպարէզը՝ չէզոք երկիր մ'է, որուն վրայ ամեն ազգ զիրար կ'ընդգրկեն, վասն զի մէկու մ'ալ մասնաւոր առանձնաշնորհութիւն չիբայ հոգուն վրայ՝ որուն մէկ խիստ զգալի օրինակը և աչքի զարնող փորձ մը կամ ապացոյցը այս իրիկուան ժողովին մէջ ակնեւ կը տեսնուի՝ ուր որ ես ազգաւ բնիկ Գերմանացի, Օսմանեան մայրաքաղաքին մէջ, Յունաց Ճեմարանումը, Գաղղիերէն լեզուաւ, Հայոց պատմութեան վերաբերեալ, Հայոց և Յունաց առջեւ ճառախօսեցի։ Այս իմաստալից խօսուածքը ջերմ ծափահարութեամբ ընդունելով՝ ցրուեցաւ ժողովը՝ ի մեծ գոհութիւն Հանդիսականաց։

Հոս երկու խօսք մ'ալ իբրեւ վերջաբան աւելցնեմք. մեծարդիւն և բազմաշնորհ Տօքթէօր Մորթման իրեն մատուցած այս անգին ծառայութեամբը՝ բոլոր լուսաւորեալ Եւրոպայի մանաւանդ ի մասնաւորի Հայոց ազգին համար անմահ յիշատակաց անձ մ'է։ Հայոց ազգը եթէ մասնաւոր տէրութիւն մը ունենար՝ այսպիսի անձի մը՝ որ 26 տարի իր կեանքը մաշեցուցեր է այսպիսի ծանր և տաժանելի աշխատութեան մէջ՝ գոհացուցիչ ամսականաւ իրեն հանգիստ և բարեկեցիկ ապագայ մը կը հայտնէր. եթէ իմաստութեան և ուսման յարգը լիովին ըմբռնած ըլլար՝ անշուշտ թէ բարձր Ակադեմիա մը կամ թէ իմաստնոց ճեմարաններ կունենար, որոնց մէջ ոչ միայն իրեն պատիւ կը համարէր այսպիսի անձ մը անդամակցից ունենալ՝ այլ նաեւ իրեն արձաններ կը կանգնէր. դժբաղդաբար երկուքէն ալ զուրկ ըլլալով՝ երջանկագոյն օրերու իր ազգային վերակենդանութեան յուսով գոնէ ուր որ Հայու սիրտ մը կը տածէ իր մէջը և կաթիլ մը Հայկայ արիւնը կը քալէ իր երակներուն մէջ՝ միացնէ իւր շնորհակալութիւնը և եւթսուտգիտական զգացմունքը մերինին՝ միսթաբիլով ինքզինքը՝ համոզուած այս ճշմարտութեան՝ «Եթէ առաքինեաց վարձքը իրենց գործոցը մէջ չըլլար՝ որքան յուսահատական էր և անպտուղ մահկանացու սահմանին մէջ փնտուել զհատուցումն»։

Գոնէ մեր Ապտուլլահանն ազգասէր եղբայր՝ որոնցմէ երեքը ներկայ էին այս ատենախօսութեան եթէ բարեհաճէին դէմ առ ի ցոյց երախտեաց համօրէն ազգիս այս բազմարդիւն ծերունոյն պատկառելի կերպարանքը լուսանկար ի լոյս ընծայել՝ այն որ լոյս տուաւ Հայոց պատմութեան մեծ և սիրելի ու ազնիւ ծառայութիւն մը՝ բրած կըլլային ստուղիւ։

Իմանաւէլ Լոպեան.

ՁԻՆՈՒՈՐԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ.—

ՍՍԻ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍՈՒԹԻՒՆ.—

ԿՐՕՆ. ԺՈՂՈՎ.

Ահա երեք խնդիրներ՝ ազգակործան ու մահաբեր, Հայը զինուոր տայ, Կաթողիկոսը Սսի մէջ ըլլայ, Կրօնական ժողովն աշխարհականներէ խառն ըլլայ. — ալ այնուհետեւ Հայութիւն կը մնայ. —

Եւ սակայն հետզհետէ ծնան այս երեք խնդիրները. դիպուածին բերմունքը չէին կրնար ըլլալ ասոնք. Ա. ը՝ Հայուն արիւնը կըցամբեցնէր, Բ. ը՝ կրօնական անկասութիւնը կը վտանգէր, Գ. ը՝ օտար միջամտութիւն կը դուրացնէր։ Ասոնցմէ աւելի ի՞նչ՝ Հայութեան շէնքը փլցնելու, ազգութիւնը հիմնայատակ տապալելով ոչնչացնելու համար. « ի մի ձուլելու, փորձեր ունախաշաւիղներ էին ասոնք, բայց ի վնաս և ի կործանումն ազգայնութեան այդ ձուլումը, որ նոյն իսկ Բարեխնամ Տէրութեան հրապարակեալ կամացն ու բաղձանացը կը հակառակէին, ազգայնութեան պահպանութեան զգացումներն առաւել ևս արծարծելէ, և « ի մի, չի ձուլուելու ջանքերն ու ճիգերն ազգայնոց սրտերուն մէջ զօրացնելէ ուրիշ բանի չէին կրնար ծառայել. և արդարեւ ալ այդպէս եղաւ։

Ձինուորատուութեան տարաժամ առաջարկութիւնն ի բաց թողուեցաւ, որովհետեւ ամբողջ ազգը դէմ ելաւ. Կրօն. ժողովը խառն կազմելու խնդիրն անյաջող վիճակի մէջ առկախ մնաց, քանզի երեսփոխանաց մեծագոյն մասն ընդդիմացաւ. իսկ Սսի Կաթողիկոսութեան խնդիրն իբր թէ լուծուեցաւ։ Այս վերջնոյն վրայ պիտի խօսիմք, զի օրուան խնդիր եղած է այդ։

Սսի Կաթողիկոսութիւնը հակաթու է Եւրոպայի, զեղծում մ'է դարաւոր. Ընդհ. ժողովն անցեալ տարի բաւական վիճաբանելէ ետեւ, ազգին քաղաքականութեանը համար ուղից զայն պահել, բայց չուղից անոր դիրքը բացձրացնել (բարեկարգել՝ բարձրացնել չի նշանակեր), զի անի բարձրացնել՝ Մայր Սթոուը նուաստացնել էր, հետեւաբար ազգն իրականապէս բաժանել. ասոր համար ընտրութիւնը գաւառին թողելէ ետեւ, երբ վա-

ւերացումն Ազգ. Գործադիր Իշխանութեան յանձնելու տրամադիր էր ժողովը, յանախնկալս Ս. Պատրիարքը զինքն ընտրող և զԱզգը ներկայացնող Երեսփոխանական ժողովոյն սա խօսքերը ըսաւ. «Եթէ քուէարկութեան արդիւնքին վաւերացումն Խառն ժողովէն ըլլալ որոշէ, ես Պատրիարքութենէ կը հրաժարիմ, ուստի պէտք է որ վաւերացումն Ընդհ. ժողովով կատարելու որոշում ընէք »: Ս. Պատրիարքին այս խօսքերը Ընդհ. ժողովոյ հեղինակութեանն ու ազատ քուէարկութեան վրայ ծնշում մ'էր. վասն որոյ Ժողովը նոյն օրը թէ և յուզեցաւ, բայց դեռ Պատրիարքը նոր ընտրեալ ըլլալուն և մեծ ակնկալութիւններ անկէ սպասելուն համար՝ զոհողութիւն ըրաւ, և առանց հետեանքը կշռելու՝ Պատրիարքին բացարձակ կամացն ու բաղձանացը համաձայն քուէ տուաւ:

Այս պարագային մէջ Ռուսինեան էֆէնտի ալ իր սխալը ըրաւ. դոհացած իր տարած յաղթանակէն, անխոյժ գտնուեցաւ վաւերացման մասին. Գաղաքական ժողովն օր առաջ յաջողած էր զինքը շահիլ. թափանցող աչքեր թէ և տեսան ինչ որ դարձեր էր, բայց դաւը փղքտել անհնար եղած էր. այս սխալը նսեմացուց Ռուսինեան էֆէնտիի փառքն ու յաղթանակը, և պատասխանատու թողուց զանի ապագային առջև. նա կարող էր իր ազդեցութեամբը, եթէ պնդէր, վաւերացումն Ընդհ. ժողովոյ վրայէն նետել, և դառն հետեանաց, որք զԺբախտաբար տեղի ունեցան այժմ, առաջքն առնուլ:

Առաջին քայլ մ'էր այս, զոր առին Արարատեան Մայր Աթոռոյ հակառակորդները. այս քայլն անհրաժեշտ պէտք մ'էր իրենց համար, որովհետեւ զիտէին որ եթէ վաւերացումն Ընդհ. ժողովով չկատարուէր, Վեհ. կաթողիկոսին կողմանէ եղած այսօրուան ամբաստանութիւնը Պատրիարքին և Ազգ. Վարչութեան պիտի պատկանէր, հետեաբար Պատրիարքին ու Ազգ. Վարչութեան միայն՝ իբրեւ Եկեղեցւոյ նուիրական աւանդութեանց և Ազգ. Սահմանադրութեան հիմնական սկզբանց դէմ վարուող՝ պաշտօնէ ընկնելովին, դիւրութեամբ խնդիրը պիտի լուծուէր, մինչ այսօր միանգամայն Ընդհ. ժողովն ամբաստանու-

թեան տակ ընկած ըլլալուն, խնդիրը ծանրակշիռ կերպարանք առած է. և ահա այս նպատակին հասնելու համար էր որ Պատրիարքն և Երեսփոխաններէն ոմանք այնչափ ճիգ թափեցին, վաւերացումն Ընդհ. ժողովով ընել որոշել տալու համար: Պատուաւր մ' ուզեցին ընել Ընդհ. ժողովը Վեհ. կաթողիկոսին դէմ. գործիք ընել ուզեցին զԵրեսփոխանութիւնը՝ Մայր Աթոռն, ազգին միութեան այն հոյակապ շէնքը փլցնելու համար. սակայն չմտածեցին թէ երեսփոխանք Հայ էին արիւնով, Հայ էին կրօնքով, իրենց Մօրը դէմ դէնք քաշելու վատութիւնը չէին ունենար, և կրնտէին աւելի իրենց որոշումն ետ առնուլ, քան կոյր յամառութեամբ Մայր Աթոռոյն իրաւանց դէմ մաքառելով, Հայութեան վերջին մնացորդը, միակ յոյսն ու ապաւենն ոչնչացնել:

Մայր Աթոռոյ հակառակորդք՝ այս առաջին յաղթութիւնը տանելէ ետեւ, պէտք էր որ Վեհ. կաթողիկոսը քնացնէին. այդ ալ ըրին, այսպէս.

Որոշել տուին Ընդհ. ժողովոյ «նախ յարաբերութեանց հաստատութիւն, յետոյ ընտրութեան վաւերացում», . այս որոշումը Տերութ. նստի մէջ տեղի ունեցաւ. այդ նստին ատենադրութիւնը հասաւ անշուշտ Վեհ. կաթողիկոսին ձեռքը, որ վերահասու եղաւ Ընդհ. ժողովոյ որոշմանը, և հաւատաց անշուշտ թէ նախ յարաբերութիւնք պիտի հաստատուէին. և որովհետեւ յարաբերութեանց համար իհարկէ Վեհ. կաթողիկոսին զիմեւ անկ պիտի ըլլար, նորին Վեհափառութիւնն իրաւամբ սպասեց Պատրիարքին ու Ընդհ. ժողովոյն Իրեն դիմելուն, որպէս զի պատասխանէր թէ, «այդ խնդիր եկեղեցական ծանր ու փափուկ խնդիր է, ազգային և հոգեւոր միութեան, մահու և կենաց խնդիր է, որ ըստ օրինի Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ամենայն Հայոց կաթողիկոսին նախագահութեամբը գումարուելիք Ընդհ. ժողովոյ ձեռնհասութեանն անկ է », Վեհ. կաթողիկոսն քնացնելէ ետեւ, ընտրութիւնը շտապաւ կը կատարուի Ազգ. Վարչութեան կողմանէ, գաւառին հետ բանակցութիւնները հեռագրով կըլլան, և ընտրութեան դրաւոր տեղեկագիրը Պատրիարքարան չ'հասած, ընտրութիւնը Վարչութեան կողմանէ

տեղեկագրով մը յանակնկալս Ընդհ. Ժողովոյ ատենանք կը ներկայանայ ստիպողական պատրուակաւ:

Խնդիրն այս վիճակին մէջ դնելու և վաւերացումը ստիպողական երեցնելու համար մեծ ապօրինութիւններ կը գործուին, որք զիպուածի արդիւնք չեն կրնար ըլլալ, և զորս թուել աւելորդ չեմք համարիր:

Նախ Ընդհ. Ժողովոյ որոշումն էր, ընտրութեան հրահանգը խառն ժողովով պատրաստել, բայց Պատրիարքն ու Քաղաքական Ժողովը, հակառակ որոշման Ընդհ. Ժողովոյ և հակառակ Սահմանադրութեան տրամադրութեանը, առանց Կրօն. Ժողովոյ գոյութեանը, զիկտատորաբար կը պատրաստեն հրահանգն ու կը գործադրեն, երկրորդ՝ Ընդհ. Ժողովն որոշած էր «Նախ յարաբերութիւն՝ յետոյ ընտրութեան վաւերացում», արդ՝ Պատրիարքն ու Քաղ. Ժողովը մէկ կողմանէ ընտրութեան հրահանգը գործադրել տուած ատեննին, փոխանակ միւս կողմանէ Ընդհ. Ժողովոյ որոշման համեմատ յարաբերութեանց ծրագիրը պատրաստել տալու, զայս բողոքովին բարձի թողի կը թողուն ու ընտրութիւնը միայն աւարտել տալով Ընդհ. Ժողովոյ ատենանք կը բերեն զայն ստիպողականութեան պատրուակով ու անմիջապէս վաւերացումը կը պահանջեն. երրորդ՝ և որպէս զի երեսփոխանները խաբել յաջողին, խնդրոց կարգին մէջ «Վաթողիկոսական յարաբերութեանց ծրագիրը», իբրեւ խրտուիլակ կը նախագրասեն «ընտրութեան վաւերացումն», և նոյն օրը Երեսփոխանութիւնը խաբելով իրենց նպատակին հասնելէ ետեւ, յաջորդ նստին խնդրոց կարգէն կը վերցնեն «յարաբերութեանց ծրագիրը», չորրորդ՝ ընտրութեան վաւերացումն Ընդհ. Ժողովոյ ատենանք ներկայացուած ատեն՝ երեսփոխանաց խումբ մը կանխաւ խօսք մէկ ըրած, անդադար քուէ կաղաղակն, մէկ մէկու նշան տալով միաբերան շարունակ կը պոռան ու կը պոռչտեն, և բարձրաձայն աղաղակներով՝ ի նպատ Ծայր Աթոռոյ իրաւանց խօսօղ ատենաբաններուն ձայնը կը խափանեն ու կը խղղեն, և իբր թէ այդ ալ բաւական չըլլար, «ձեր գլուխը կը ջախջախենք», ըսելով՝ ըս-

պառնալիք իսկ ընողներ կըլլան. մէկ խօսքով Ընդհ. Ժողովոյ նոյն օրուան նիստը հաւատարմանութեան ատենան կը դարձնեն, ուր խարոյկը կարծես միայն կը պակսէր, և վերջապէս մաքսէն ապրանքնին կը յաջողին փախցնել:

Ահա ինչպէս կը տեսնուի, անտեղի է այն կարծիքը, թէ ինչո՞ւ համար Վ.Ե.Տ. Վաթողիկոսն Սի խնդրոյն նկատմամբ Ընդհ. Ժողովոյ որոշման դէմ անմիջապէս չը բողոքեց, և այժմ՝ իրողութիւնը կատարուելէ ետեւ ձայն հանեց: Այդ կարծիքը հրատարակողները կ'անգիտանան նաեւ այս խնդրոյն վրայ երկու տարի առաջ Նորին Ա.Ն.Տ. Կաթողիկոսութեան կոնդակներուն «մինտէր ալթը», ըլլալնին:

Կրսեն թէ ի՞նչու Վ.Ե.Տ. Վաթողիկոսը ազգը Պալաթէնիայի կապերէն մինչեւ հիմայ չարձակեց, իբր թէ միմիայն Նորին Ա.Ն.Տ. Կաթողիկոսութեան կամքէն ու կարողութենէն կ'սխալ ըլլար այդ բանը: Այդ ըսողները, որոնց մէջ կը գտնուի այն մեծանձն իսկ, մեզ սիրելի, որ քաջ գիտէ թէ «պաւլագայից զօրութիւնն աւելի մեծ է մարդոց ջանքէն», կ'անգիտանան արդեօք թէ կան նաեւ բաներ, որ մարդուս կարողութենէն վեր են. ուստեց կ'ըսեն զազգն արձակել այն կապերէն, բայց միթէ չուստեց նաեւ Խրիմեան Սրբազան Պատրիարք եղած ատեն, եթէ ոչ հանդիսապէս՝ գէթ լռելայն, Աւագաղբեր բոսփիլ տըղայոց և Հայաստանի հարստահարեցող աղէտից դարման տանելու սակայն ի՞նչ կրցաւ ընել. — ո՞չ ինչ. — Միք Խրիմեան Սրբազանը մեղադրելու մտօք չենք ըսեր այս, այլ հաստատելու համար թէ, «ինչպէս պարագայից զօրութիւնը աւելի մեծ է մարդուս ջանքէն՝ նոյնպէս տիրող իշխանութեան հաւաքական զօրութիւնն, իր ենթակայն եղող մասնաւորաց ջանքէն ու կարողութենէն»:

Կրսեն նաեւ թէ, ի՞նչու մինչեւ հիմայ Վ.Ե.Տ. Վաթողիկոսն իւր միւս պարտականութիւնները չը կատարեց, առթիւ միթէ կը պակսէր, և մինչ այժմ իւր իրաւասութեանը դպաւ, ձայն ու բողոք բարձաւ: Այս առարկութիւնը հերքելու համար, բաւական է կարծեմք հրապարակել թէ, երբ Վ.Ե.Տ. Վաթողիկոսն (ինչպէս նախորդ երջան. կայիշատակ Վաթողիկոսներ), իր պարտականու-

Թիւնները կատարելու փոխ տարաւ, ըսին և կը-
սեն միշտ Իրեն, «Վ.Ե.Տ. Տէր, 2եր միջամտու-
թիւններն ազգին շահերը կը վտանգեն . . . », այս ազգաբարոյթեան վրայ Նորին վեհափառու-
թիւնը կը հարկադրէր ձայնը կտրել, բայց հիմայ
ալ չէր կրնար լռել քանի որ տեսաւ թէ մինն
« յանուն ազգին շահերը չը վտանգելու . . . », Իւր
միջամտութիւնն կարգիլէին, տապարի հար-
ւածով մ' ալ Մայր Աթոռոյ ոտքերը կը կոտրէ-
ին, որով ազգին միութիւնը կը քայքայէին, ազ-
գին գոյութիւնը կը վտանգէին. ուստի բոլորն հարկ
զգաց ազդ առնուլ Ազգին, թէ Մայր Աթոռն ի
վտանգի է, և հրաւեր կարդաց բոլոր եկեղեցակա-
նաց ու աշխարհականաց և Իւր ամեն կարգի հա-
րազատ որդւոց, որ զայն պաշտպանեն, և « զգոյշ
կենան ի խմորոյ փարսեցւոց » :

Ո՞ր Հայ, որ Երեսփոխան կրնայ այս հրաւերին
անտարբեր մնալ, բաց ի Մասիսէն և իւր արեա-
նեակներէն, որոց թիւն այսօր աննշան է, և որք
իրենց նիւթած քստմանի ու վատահամբաւիչ մի-
ջոցներով ազգայնոց արդար զայրոյթն իրենց դէմ
կը գրգռեն. որ Հայ կըսեմք կը թողու որ այնչափ
նահատակներու արեամբը գնուած, բոլոր աշ-
խարհի մէջ ցրուեալ Հայոց միութեան կապն
եղսղ յիշատակաց արժանի սուրբ ու նուիրական
Աթոռը կործանեն. որ Հայ իւր հարազատ Մայրը
կուրանայ և խորթ մօր գիրկը կը նետուի. Ի զուր
զայն կը վատահամբաւեն թշուառները. չը գիտեն
ողորմելիները թէ բարձրագագաթ ժայռ մ' է Ա-
րարատ. այդ ժայռին դէմ շատեր զարնուած ու
խորտակուած են. և իրենք ու իրենց հետ շատեր
ալ դեռ կը փշրին անոր ստորոտը :

* * *

Օրագիր. Թ. 666. Փետր. 5.

ԱՄԲԱՍԱԶՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ.

Տաճիկներէն ոմանք երբ փաստի տովու հան-
դիպին, հաւատքիս հայհոյեցը իբր փաստ իրենց
հակառակորդաց առջին կը քշեն :

Մեր հակառակորդներն ալ վերջին օրերս միւս-
նոյն դիրքին մէջ կը գտնուին :

ԶԽրիմեան Պատրիարք ընտրել չու գեցին ասոնք :

Իսկ ազգը յամառ ընդդիմութեամբ մը պնդեց,
յարատեւեց և զԽրիմեան Պատրիարք ընտրեց :

Այսու ամենայնիւ ամեն մարդ գիտէ ու կը վը-
կայէ թէ Խրիմեան Պատրիարք ընտրուելէն անմի-
ջապէս ետքը, իր թշնամիներն շահելու քաղաքա-
կանութիւն մը գծեց իր աչաց առջև, բայց միշտ
շուարեալ՝ միշտ տատանեալ և միշտ առաջին
օրուան բուն իր ներքին համոզմամբ խօսածը,
երկրորդ օրը յետս կոչելու և այլափոխելու տրա-
մադիր :

Սակայն և այնպէս, եթէ չունի խորագիտու-
թիւն, չունի նաև իր ազգին շահերն վտանգելու
սիրտը, ուստի միշտ պէտք է լսել երկու կողմն ալ
հաւատալով թէ՛ ազգին մէջ անպակաս են ազ-
գին թշնամիները :

Ահա Նորին Սրբազնութեան այս մասին ունե-
ցած սխալ կարծիքն է որ եթէ երբեմն հասարա-
կութեան խորհրդոյն կանայ, միշտ ազգին թշնա-
միներուն խորհրդոյն անսպառ տրամադրութեան
մէջ կը գտնուի, զի անոնք հասարակութենէ աւելի
լաւ կը ճանչեն Խրիմեանի տկար կողմերը և գիտեն
թէ ի՞նչպէս կրնան զանի իրենց կողմը շահել :

Խրիմեան բանաստեղծ մ' է, և բանաստեղծի
մը աչքերն, ամեն խնդրոց պայծառ կողմը միայն
տեսնել կը սիրեն. բանաստեղծին սիրտը միշտ գե-
ղեցիկ տեսնել կուզէ իրերն և բանաստեղծ մը չի
կրնար հաւատալ թէ բնութեան մէջ չար բան մը
եղած ըլլայ, ամենայն ինչ անոր համար օգտակար
են և զեղեցիկ, զի բնութեան գործ են ամենայն ինչ :

Բանաստեղծներն աշխարհիս զարդն են, բայց
հիմունքը երբէք չեն, զի երեւակայական են միշտ՝
սակայն երբէք իրական :

Այսպէս ալ Խրիմեանէն իրական բան մը յու-
սալ, երազէն իր մը հետեցնել կը նմանի. զի իր
մտքովը միշտ վերերը կը սլորտի, և առանց ոտքին
տակը նայելու. սակայն և այնպէս Խրիմեան սիրելի
է ազգին, զի բանաստեղծ մ' է, և զի բանա-
ստեղծները միշտ կը սիրուին հասարակութենէն :
Բայց ազգաց բաղդը բանաստեղծից ձեռքը յանձ-
նել, միշտ վնասակար կողմերն ունի. զի աշխար-
հիս մէջ հակառակ բանաստեղծից կարծեացը՝ ա-
մեն բան ինչպէս իր լաւ՝ նոյնպէս և չար կողմն
ունի :

(Մեղեդին է յեղեղայն) :